

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння європейської інтеграції, застосовано комплексний і критичний підхід до їх розуміння, відображення у практиці політики Європейського Союзу. Сукупність різноманітних концепцій європейської інтеграції виступає своєрідною метатеорією об'єднаних процесів у Європі.

Ключові слова: євроінтеграція, інтеграція, комунікація, політика, регіоналізм, федералізм, функціоналізм.

Інтеграція як процес створення та розвитку інтенсивних та різноманітних моделей взаємодії між в минулому конфліктними акторами стала головною характеристикою міжнародних відносин після закінчення періоду «холодної війни». Об'єктивною основою інтеграційних процесів у сучасному світі є тенденція до інтернаціоналізації суспільного життя. Економічний аспект цієї тенденції пов'язаний зі швидким збільшенням обсягу промислового виробництва під впливом науково-технічного прогресу і ще швидшим розширенням міжнародної торгівлі. Розвиток інтеграційних процесів відбувається під впливом не лише економічних чинників, важливим компонентом загального інтеграційного процесу в Західній Європі є політична інтеграція.

Метою дослідження є виявлення концептуальних основ європейської інтеграції та критичне їх переосмислення.

Теоретичне дослідження політичної інтеграції передбачає аналіз цього соціального явища також і як складної соціальної системи. Відсутність однакового трактування самого поняття «політична інтеграція» нерідко призводить до того, що різні дослідники говорять по суті про різні речі, хоча і користуються однаковими термінами для їх позначення. Поняття «інтеграція», якщо говорити про нього в загальному плані, в категоріях системного підходу, позначає становлення деякої цілісності, стан зв'язаності окремих диференційованих частин в ціле, а також процес, що веде до такого стану. Поняття «інтеграція» має подвійний сенс, вважає Т. Парсонс,

воно означає деяку ступінь «сумісності компонентів системи» і разом з тим підтримку умов, які зберігають специфічність системи у відношенні до її оточення [30, с. 67]. Трактування інтеграції М. Капланом більш спрощене: інтеграція, на його думку, має місце при об'єднанні двох або кількох одиниць в ціле, а також «при поглинанні однією системою інших» [26, с. 31].

Питання євроінтеграції завжди посідали особливе місце в теорії міжнародних відносин. Європейська інтеграція – це магістральний напрям розвитку континенту, який визначає як ситуацію в самій Європі, так і її місце в світі. Від часу заснування ЄС поступово перетворився в один з найпотужніших фінансово-економічних і політичних центрів світу, ключовий компонент нової архітектури європейської безпеки, ядро системи європейських цінностей та стандартів [2, с. 21]. Втім зрозуміло, що розробка новітньої теорії євроінтеграції вимагає не тільки застосування комплексного підходу у методологічному сенсі, але й врахування чинників економічного, інституційного, політичного характеру внутрішнього розвитку ЄС поряд з аналізом дії чинників зовнішніх, які теж змінюються в системі міжнародних відносин [5, с. 104].

Мислителі різних епох зверталися до ідеї європейської інтеграції, так чи інакше зосереджувалися на потребі реорганізації європейського співтовариства, необхідності для всіх європейських народів докласти зусиль і засобів для створення єдиного європейського простору при збереженні національної незалежності.

Одна з доктринальних тенденцій сучасного федералізму, до якого зараховують таких видатних теоретиків та учасників «європейського руху», як А. Дандрьо, Е. Мунї, О. Марк, Д. де Ружмон, виникла в 30-ті роки ХХ ст. під впливом економічної кризи. Цей тип федералізму отримав назву інтегрального і розглядав державу з її вузьконаціональними інтересами, політикою протекціонізму як основну причину гальмування економічного прогресу суспільства. Неможливість вирішення на національному рівні багатьох економічних та екологічних проблем зумовлює необхідність утворення наднаціональних європейських структур з відповідними повноваженнями національних представництв, здатних обмежувати владу вищих інститутів і забезпечувати інтереси та потреби кожного учасника [6, с. 17–18].

Західноєвропейський федералізм зводиться до синтезу двох основних положень: по-перше, установки на об'єднання Європи, по-друге, принципу поділу влади. Перше з цих двох положень – принцип об'єднання Європи – висловлює собою цільову установку

західноєвропейського федералізму. Необхідність об'єднання пояснюється тим, що рамки національної держави стають вже дуже вузькими для економічного, політичного і культурного процесу, а також обмежують можливості розвитку європейських країн. Друге фундаментальне положення федералізму – принцип поділу влади – характеризує інституційно юридичну форму європейського об'єднання. Цьому аспекту федералісти надають першочергового значення, вважаючи, що «об'єднання Європи» вимагає перш за все формальних конституційних заходів. Виділяють дві форми здійснення федералізму: федерацію (союзна держава) і конфедерацію (союз держав), які відрізняються між собою локалізацією суверенітету та міжнародної правосуб'єктності, а також характером свого конституційного акту і роллю інститутів.

Критики федералізму привертали увагу до того, що його прихильники прагнуть приборкати національну державну владу засобами самої державної влади. З цього погляду, вказували критики, національна держава з його системою стримувань і противаг є більш напрацьованою формою політичної демократії, ніж федеративна супердержавна. Висловлювалося побоювання, що федерація, запобігаючи війнам між невеликими державами, що входили до неї, стане джерелом великих конфліктів у суперництві з могутніми зовнішніми силами [9].

Значний розвиток отримав так званий комунікаційний підхід, виникнення якого пов'язують з ім'ям американського політолога і теоретика міжнародних відносин К. Дойча. Класичним дослідженням з інтеграції з позиції комунікаційної теорії вважається аналіз, який був здійснений очолюваною Дойчем групою американських вчених у 1957 р. Інтегрованим вважається таке співтовариство, в якому забезпечується «мирне співіснування його членів». Тому інтегроване співтовариство іменується «співтовариством безпеки, в якому існує реальна впевненість у тому, що його члени не будуть вести один з одним фізичної боротьби, вишукуючи інші шляхи для вирішення своїх розбіжностей» [18, с. 332–346]. Від специфічно національної інтеграції комунікаційна теорія переходить до інтеграції в більш загальному плані, порушуючи питання про можливість її виходу за межі національної держави і про доведення її в перспективі до свого логічного завершення загальносвітової інтеграції. Перешкодою для подальшого розвитку інтеграції по висхідній лінії, вважає Дойч, є стабільність національно-державного комплексу.

У той же час прихильниками комунікаційної теорії виділяються і деякі специфічні риси інтеграційного об'єднання як процесу: важливе

значення має чинник часу (успішний розвиток інтеграційного процесу відбувається лише тоді, коли отримання учасниками реально відчутної перемоги випереджає за часом покладеного на них тягара, пов'язаного з участю в інтеграційному об'єднанні); інтеграційний процес часто починається і в усякому разі успішно розвивається навколо «силового центру», в якості якого виступає одна чи кілька політичних одиниць, більш сильних і більш розвинених у порівнянні з іншими учасниками [19, с. 45–61]. Відсутність в інтеграційному процесі перерахованих вище якостей, на думку Дойча, істотно знижує шанси на успіх. Крім того, існують ще специфічні несприятливі «умови середовища», у якому розгортається інтеграція [17, с. 293–311].

Ми вважаємо, що не можна не визнати, що в порівнянні з традиційним федералізмом комунікаційний підхід до дослідження інтеграції виявляється більш плідним. По-перше, комунікаційний аналіз інтеграції виходить не з абстрактних побудов і умоглядних уявлень нормативного характеру, а прагне дослідити реальні інтеграційні явища. По-друге, важливим плюсом у порівнянні з федералізмом є розгляд інтеграції не як статичного, інституційно фіксованого стану, а як динамічного процесу, що розвивається в часі і тому має свої закономірності виникнення та розвитку. По-третє, заслугоує позитивної оцінки спроба Дойча та його послідовників виявити і систематизувати фактори, які беруть участь в інтеграційному процесі, визначити інтегруючий та дезінтегруючий вплив окремих показників «середовища».

Функціоналізм – це науковий напрямок 20 - 30-х років, спрямований проти руйнівного егоїзму держав – націй, був заснований на зовсім інших філософських принципах. Його прихильники визначали, що конфлікти і війни не є вродженою рисою людської природи. Люди, на їхню думку, здатні до мирного раціонального прогресу, але за певних умов. Ці умови повинні бути забезпечені іншими засобами, ніж державне насильство. Засновником функціоналізму був Д. Мітрані, який виявив здатності, розкривши неминучість ослаблення («гібридизації») національної держави за півстоліття до того, як цей процес набув реально відчутних форм [27]. Більше того, власне кажучи, він передбачав радикальну трансформацію всієї системи міжнародних відносин, що поступово перетворюється в мережу пересічних керуючих інститутів, організаційні форми яких змінюються в залежності від недоліків суспільства та нових суспільних функцій. Як і федералісти, він прагнув знайти спосіб припинити війни між державами. На відміну від федералістів, він вважав, що для цього потрібно не шукати ідеальну

форму міжнародного співтовариства, а розкрити ті функції, які воно повинно виконувати. Прихильники функціоналізму були переконані в тому, що функції – первинні, а форми, у які вони втілюються, – вторинні. Це неминуче призводило до непримиренної суперечності з феноменом, який вони називали «фіксацією держави», тобто існуванням державних форм поза залежністю від тих функцій, що вони повинні виконувати. Цілком зрозуміло, що функціоналісти були противниками федералізму й ідеї створення «світового уряду», з яким виступали такі громадські діячі міжвоєнного періоду, як Б. Рассел і Г. Уеллс. Функціоналізм був новаторською концепцією, що наклала відбиток на всі наступні теорії міжнародних відносин і європейської інтеграції.

Після оприлюднення Гаасом 1958 р. «The Uniting of Europe» стало зрозуміло, що європейська інтеграція буде просуватись вперед завдяки розширенню. Зі зростанням повноважень ЄЕС, як вважав Гаас, економічні і суспільні еліти будуть контактувати одна з одною, незважаючи на національні кордони, щоб обмінюватись товарами та ідеями, розвивати подальшу співпрацю. Мовою сучасної термінології це б називалося «транзакційними витратами», які можна було б мінімізувати таким чином, що кожен, хто хоче купити чи продати, міг би знайти свого партнера, незважаючи на державні кордони. Неофункціоналістській теорії доводиться рахуватися з реальністю існування суверенних національних держав (Гаас пише, що локальні, тобто національно-державні «центри сили» як і раніше визначають основні лінії сучасного розвитку). З тез про «подвійну лояльність» випливає цілком реалістичний висновок про неможливість волюнтаристського конституювання федеративного комплексу в утиск статусу національних держав [21, с. 221]. З цього Гаас робить висновок про те, що найменше стимулом інтеграції є так звана «європейська ідея» збереження «самобутності» Європи [22, с. 319]. Із тези про прагматизації інтересів і цілей учасників політичного життя неофункціоналізм виводить доказ примату так званої «малої» політики, отожднює з політикою економічного зростання і забезпечення добробуту, над «великою» політикою (Grosspolitik), під якою розуміються дії, засновані не на економічному інтересі, а на міркуваннях престижу, національної амбіції. Один з провідних американських теоретиків міжнародних відносин, С. Хоффман, в цілому досить високо оцінюючи книгу Гааса «Об'єднання Європи», але деякі його тези поставив під питання. На його думку, Гаас марно абсолютизує заперечення ідеологічної, «ірраціональної» мотивації зовнішньополітичної діяльності держави. Існують проблеми, що

зачіпають життєві інтереси держави і примушують її не рахуватися з міркуваннями економічної вигоди [25, с. 84].

Стаття «Економіка і диференційовані моделі політичної інтеграції», яка була написана Хаасом спільно з одним з його послідовників Ф. Шміттер у 1964 р., вважається однією з центральних робіт в теорії неофункціоналізму. У цій роботі політична інтеграція визначається як процес, учасники якого, діючи на національній арені, «перестають ідентифікувати себе і своє майбутнє, добробут зі своїм національним урядом і його політикою», всі у великій мірі орієнтуючись на наднаціональне об'єднання. Неофункціоналісти опинилися десь між двома полюсами. З одного боку, кінцевою метою оголошується формування наднаціонального політичного співтовариства з усіма властивими національній державі атрибутами – і в цьому неофункціоналізм співпадає з «європеїзмом» федералістського спрямування; але, з іншого – для нього рекомендоване федералістами «насильницьке» усунення з політичної арени національної держави і заміна її федеративним наднаціональним утворенням, оскільки збереження лояльності соціальних груп щодо національних центрів робить неможливим подібну операцію [23, с. 22]. Неофункціоналісти, як і Гаас, були глибоко переконані у непохитній логіці процесу євроінтеграції.

Подальший розвиток неофункціоналізму, вдосконалення його методів та перегляд деяких положень пов'язані з працями Ф. Шміттера, Л. Ліндберга, С. Шайнгольда, П. Тейлора та ін. Критичний підхід до неофункціоналістської концепції дозволив виявити деякі її недоліки, виправлення яких має особливе значення з точки зору вивчення взаємодії інтеграції та європейського регіоналізму. Так, Й. Транхольм-Міккельсен здійснив докладний аналіз неофункціоналізму, звернув увагу на таке. Якщо інтеграція розуміється як динамічний процес, то слід враховувати чинники, які не тільки стимулюють, але й ті, які уповільнюють, серед них він виділив головні суперечливі сили – націоналізм і різномірність [33, с. 12]. Дійсно, в сучасному Європейському союзі саме ці два чинники можуть бути названі серед основних перешкод зближення.

Починаючи з 70-х років прихильники неофункціоналізму однією з центральних складових розвитку інтеграції розглядають зовнішній фактор. Одним з перших вплив зовнішнього фактора на процес політичної інтеграції відобразив у неофункціоналістській теорії Дж. Най. Він розвинув концепцію «активних» та «пасивних» зовнішніх факторів, які просувають регіональну інтеграцію. Дж. Най писав: «Якщо потреба в ідентичності призведе до широкої незадоволеності

існуючими державами-націями і розвитку сильних регіональних інститутів, в еліт буде продовжувати рости прагнення до створення і використання регіональних організацій» [28, с. 4]. Най стверджував, що держави мають так званий «номінальний» суверенітет, перебуваючи у підписанні тих чи інших міждержавних договорів. Прийняття державою зобов'язань з того чи іншого договору, в ім'я дотримання її національних інтересів, являє собою тимчасову рівновагу між конфліктними інтересами різних соціальних груп, політичних партій, об'єднань, етнічних груп. Для нас тут важливо, що Най погоджувався з тим, що «суб'єкти інтеграційного процесу різноманітні і різні за своєю природою і не можуть бути зведені тільки до національних держав» [29, с. 46].

Най констатував недостатню роль держави і необхідність визнання ролі альтернативних політичних сил. Однак він заперечував можливість передачі повноважень регіональним центрам. Ф. Шміттер увів у неофункціоналістську систему поняття «екстерналізму», що об'єднувало як сприятливі, так і негативні зовнішні фактори, які впливають на інтеграційні процеси, а їхнє урахування мало важливе значення для пояснення інтеграційних змін. Особливу увагу Ф. Шміттер приділяв аналізу негативних зовнішніх факторів. На його думку, інтеграція може викликати зворотню негативну реакцію з боку держав, які не входять в інтеграційне об'єднання, що, у свою чергу, змусить регіональне угруповання переходити до нових складніших форм співробітництва [15, с. 75].

Р. Хансен, К. Кайзер, С. Хоффман, піддаючи серйозній критиці погляди неофункціоналізму на співвідношення «великої» і «малої» політики, доводять, що ядром «великої» політики є життєві інтереси національної дипломатії і зовнішньополітичної стратегії – а вони далеко не завжди можуть бути співвіднесені з проблемами «малої» політики. Тому у зовнішній політиці доводиться розрізняти два види проблеми: чисто економічні проблеми піддаються кількісній інтерпретації, через них можливі компроміси, тимчасові відступи держав і т. ін., тоді як щодо проблем політичної стратегії якісь відступи неможливі, тому що держава в цій сфері або має, або втрачає одразу все. Хоффман зазначає, що «функціональна інтеграція може виявитися успішною лише тоді, коли метод досить переконливо гарантує постійну перевагу виграшу над втратами» [24, с. 97–112]. Теоретично таке можливо лише в економічній інтеграції. Що ж до політичної інтеграції, то такої гарантії дати неможливо.

Теорії багаторівневого управління і нового інституціоналізму, що виникли на основі неофункціоналізму, є тією «площиною», до якої

тяжіють послідовники традиційного міжурядового підходу. Найбільш яскравими і впливовими фігурами на цьому напрямку європейських досліджень є В. Уоллес і Е. Моравчик.

Поява різновиду міжурядового підходу стало можливим насамперед унаслідок загальної еволюції науки про міжнародні відносини і посилення впливу неолібералізму. Класичний реалізм, власне кажучи, абстрагувався від внутрішніх джерел зовнішньої політики, від інтересів і внутрішньополітичної боротьби різних груп, що чинять безпосередній вплив на мету і засоби зовнішньої політики. Національні інтереси розглядалися як щось дане, а предмет наукового аналізу обмежувався лише відносинами між державами. Неолібералізм, навпаки, ставить в основу процес формування національних інтересів усередині окремих держав. Для пояснення цього процесу неоліберали вимушені використовувати теоретичний багаж соціології. Е. Моравчик є представником ліберального міжурядового підходу. В основі його концепції знаходяться три відсилки: головними акторами в політиці є раціональні, самостійні індивідууми і групи, що взаємодіють одна з одною на основі принципів власного інтересу і запобігання ризику. Уряди є «підвидом» вітчизняних акторів, наділених інтересами, що є стримуючим фактором у відношенні самоідентифікації та інтересів інших держав, які діють на міжнародній арені. Поведінка держав, характер їхніх конфліктів і співробітництва визначають природу і конфігурацію державних інтересів.

Особливий внесок у систематизацію основних етапів розвитку регіональної економічної інтеграції зроблено Б. Балассом, який запропонував такі форми: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, валютний союз і політичний союз. Найпростішою формою є зона вільної торгівлі, в рамках якої скасовуються торговельні обмеження між країнами-учасницями. Митний союз передбачає встановлення єдиного зовнішньоторговельного тарифу і проведення злагодженої зовнішньоторговельної політики відносно третіх країн. Спільний ринок забезпечує його учасникам разом з вільною взаємною торгівлею і єдиним зовнішнім тарифом свободу пересування капіталів і робочої сили, а також узгодження економічної політики. Валютний союз включає в себе всі вищезгадані форми з проведенням загальної економічної і валютно-фінансової політики. Політичний союз передбачає проведення єдиної зовнішньої політики [10].

Розуміння європейського творення політики як процесу, в якому різні логіки керівництва стикаються одна з одною, а колективні голосування за інтересами завдяки співпраці реалізуються у системі

з «різнобічною геометрією», надає концепції «урядування у багаторівневій системі» динамічні показники [4, с. 86]. За Яхтенфуксом та Колер-Кох, вивчення умов та можливостей урядування в ЄС має поєднувати інтегрований підхід до вивчення даного кола питань, що дозволяє уникнути обмежень основних напрямів.

Ситуацію, що склалася з регіональними дослідженнями в теорії міжнародних відносин, дуже точно охарактеризував американський дослідник Д. Пучала [31, с. 47]. Він порівняв теоретичні підходи до регіоналізму з епізодом у казці про слона і декількох сліпих. Кожен торкався певної частини тіла тварини, намагаючись описати її цілком. Природно, вірного варіанта дати не зміг жоден з них, хоча кожен був упевнений у правильності власних висновків [33, с. 12]. Один з напрямів – це роботи, які фокусують увагу на розвитку і застосуванні різних індикаторів регіоналізму. Головним завданням для дослідників було з'ясувати, якою мірою ймовірний збіг економічної, соціальної, культурної та політичної складової при виділенні міжнародних регіонів [32, с. 35]. Класичною в цьому ряді є робота Б. Рассета «Регіони і міжнародна система: дослідження у сфері політичної екології». У своїй роботі він використовував кількісну методологію і прийшов до висновку про те, що соціально-культурні об'єднання не можуть виступати в тій якості, в якій виступають політичні об'єднання або торгово-промислові групи, а в світі не існує регіону або об'єднання національних одиниць, які могли б бути ідентифіковані як підсистеми в міжнародній системі. У 1960–1970-і рр. в умовах «холодної війни» такий підхід не міг не бути переважно песимістичними, тому що регіональні об'єднання дійсно не демонстрували готовність виступати спільно на міжнародній арені. У сучасній західноєвропейській реальності існує набагато більше шансів на оптимізм.

На початку XXI століття визначальною рисою розвитку євроінтеграційного студіювання є істотне розширення його проблематики, яке відбувається на тлі формування нових концептуальних підходів щодо висвітлення окремих сегментів складного процесу євроінтеграції. Водночас важливою складовою новітніх пошуків інтеграційних теорій, які б адекватно пояснювали сучасні процеси євроінтеграції чи окреслювали напрямки розвитку її в майбутньому, є усвідомлення поліваріантності тлумачення ролі і значення суб'єктів міжнародних відносин. Як у XX столітті, так і нині ключовим питанням теорій інтеграції є роль і значення держави-нації у формуванні теоретичних підвалин європейського інтеграційного

процесу. Широка палітра теоретичних моделей інтеграції – це наслідок їх еволюції у суперечливому процесі практики міжнародних відносин. І ключовим все ще лишається питання ролі і значення держави-нації в інтеграційному об'єднанні, в даному випадку в рамках ЄС.

Література

1. Аврааменко М. Аналіз концептуальних положень міждержавного підходу до європейської інтеграції [Електронний ресурс] / М. Аврааменко // Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2056>
2. Буряк П. Ю. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності / П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало. – К. : «Хай-Тек Прес», 2008. – 352 с.
3. Вархотова В. А. Основные тенденции развития идеи вечного мира в истории социально-политической мысли Европы Нового и Новейшего времени [Електронний ресурс] / В. А. Вархотова // SCHOLA-2009 : Сборник научных статей факультета политологии Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова ; [под общ. ред. А. Ю. Шутова, А. А. Ширинянца ; сост. А. И. Волошин, Э. А. Козьменко]. – М. : «Социально-политическая мысль», 2009. – С. 84 – 87 // Режим доступу : <http://schola.su/SCHOLA2009/ISPU/Varhotova.pdf>
4. Іміг Д. Політичний протест у багаторівневій політичній системі / Д. Іміг, С. Терроу // Європейська інтеграція ; [укл. Яхтенфукс М., Колер-Кох Б.]. – К. : ВД «Кисво-Могилянська академія», 2007. – С. 9–86.
5. Кіш С. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції / С. Кіш // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С. 103–114.
6. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; [за ред. Л. В. Губерського]. – К. : Знання, 2009. – 751с.
7. Політика європейської інтеграції / [під. ред. В. Г. Воронкової]. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 512 с.
8. Кордон М. В. Європейська та євроатлантична інтеграція України / М. В. Кордон. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 172 с.
9. Миколок А. В. Концептуальний вимір теорії та підходів європейської інтеграції [Електронний ресурс] / А. В. Миколок // Режим доступу : http://www.social-science.com.ua/journal_content/82/political_problems
10. Мітін М. М. Теоретичні концепції розвитку європейської інтеграції [Електронний ресурс] / М. М. Мітін // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. Сборник научных трудов. – 2007. – № 1. – С. 673–676 // Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/pips/texts.htmlhttp://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/pips/texts.html
11. Піляев І. С. Неофункціоналістське бачення європейської інтеграції: спроба критичного аналізу / І. С. Піляев // Вісник КНУ. Серія «Філософія. Політологія», 2003. – Вип. 58. – С. 44 – 49.

12. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції / В. Посельський. – К. : Смолоскип, 2002.
13. Стрежнева М. Теории европейской интеграции / М. Стрежнева // Вестник Московского университета. Серия 25 : Международные отношения и мировая политика. – 2009. – № 1. – С. 28 – 45.
14. Тэвдой–Бурмули А. И. Европейский национализм в контексте европейской интеграции / А. И. Тэвдой–Бурмули. – М. : ИЕ РАН, 1996. – С. 38.
15. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу / Ф. Тоді. – К. : К.І.С., 2001. – 142с.
16. Яхтенфукс М. Урядування та створення інститутів / М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох. // Європейська інтеграція ; [укл. Яхтенфукс М., Колер-Кох Б.]. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія, 2007. – С. 9 – 32.
17. Deutsch K. The Analysis of International Relations / K. Deutsch. – N.Y. , 1957. – 378 p.
18. Deutsch K. Nationalism and Its Alternatives / K. Deutsch. – N.Y., 1969. – 451 p.
19. Deutsch K. Political Community and the North Atlantic Area: International Organisation in the Light of Historical Experience / K. Deutsch. – 2nd ed. Princeton. 1968. – 135 p.
20. Finn L. Theories of European Integration [Електронний ресурс] / L. Finn // Режим доступу : http://eui.lib.tku.edu.tw/download.php?filename=49_31599d65.pdf&dir=archive&title=Theories+of+European+Integration
21. Haas E. The Uniting of Europe: Political, social and Economical Forces, 1950-1957 / E. Haas. – L., 1958.
22. Haas E. Transatlantic Tensions. The United States, Europe and Problem Countries / E. Haas, P. Richard. – Washington. D.C., 2001. – 452 p.
23. Hass E. Economics and Differential Pattents of Political Integration / E. Hass E., P. Schmitter. // International Organisation. – 1964. – vol 18. – № 4. – P. 22 – 53.
24. Hoffmann S. Discord in Community: The North Atlantic Area as a Partial International System / S. Hoffmann. // International Organisation. – 1963. – vol. 17. – № 2. – P. 97-112.
25. Hoffman S. Vers l'étude systematique des mouvements d'integration internationale / S. Hoffmann. // Revue francaise de science politique. – 1959. – vol. 9. – № 2. – P.75 – 91.
26. Kaplan M. System and Process in International Politics / M. Kaplan. – N.Y., 1957. – 351 p.
27. Mitrany D. Functional Co-operation as the Road to Peace / D. Mitrany. // Basic Texts in International Relations. The Evolution of Ideas about

International Society / the estate of Evan –Luard, 1992.

28. New opportunities for new regions. Regional policy supplement // Europ news. – 2000. – № 1. – P. 4.
29. Nye J. Regional Institutions. Regional Politics and World Order / J. Nye. – San Francisco : W.H.Freeman and Company, 1973. – P. 46.
30. Parsons T. The social System / T. Parsons. – N.Z., 1963. – 423 p.
31. Puchala D. J. Of Blind Men, Elephants and International Integration / D. J. Puchala. // Journal of Common Market Studies. – 1972. – № 10. – P. 47.
32. Taylor P. Regionalism: the thought and the deed. Frameworks for international cooperation / P. Taylor. – New York : St.Martin's Press, 1996. – P. 35-55.
33. Tranholm-Mikkelsen J. Neo-functionalism: Obstinate or Obsolete? A Reappraisal in the Light of the New Dynamism of the EU / J .Tranholm-Mikkelsen. // Millennium: Journal of International Relations Studies. – 1991. – V. 20. – №1. – P. 1–22.

В статье проанализированы основные теоретические подходы к пониманию европейской интеграции, применен комплексный и критический подход к их анализу, отражение на практике политики Европейского Союза. Совокупность разнообразных концепций европейской интеграции выступает своеобразной метатеорией объединительных процессов в Европе.

Ключевые слова: евроинтеграция, интеграция, коммуникация, политика, регионализм, федерализм, функционализм.

The article analyzes the main theoretical approaches to understanding of European integration, comprehensive and critical methods are used for their understanding and displaying on the practice of European Union policy. A set of different concepts of European integration is the kind of meta-theory unification processes in Europe.

Key words: *European integration, integration, communication, politics, regionalism, federalism, functionalism.*

Мислюк Юлія Василівна – викладач кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат політичних наук.

Рецензент: проф. Барановський Ф. В.